

Володимир КОРОЛЬ

І І НЕЕАІ І В ДІ Е² ААІ Е²АНУЕІ АІ НАЕОІ ДО А ÇАААÇІ А×АІ І ²
ЊОАЕІ АІ ДІ ÇАЕОЕО І АО²І І АЕУІ І - АЕІ І І І ²ЕЕ ОА -- ДАА²І І ²А

Розглянуто питання забезпечення ефективного розвитку банківської системи та підвищення її позитивного впливу на реальний сектор вітчизняної економіки.

The questions of providing of effective development of the banking system and increasing of it positive influence on the real sector of domestic economy are considered.

Для формування в Україні ефективної ринкової економіки потрібна сильна банківська система, яка здатна не тільки вирішувати власні питання і стимулювати розвиток реального сектора економіки, а й бути конкурентоспроможною на міжнародних фінансових ринках.

Призначення вітчизняної банківської системи на теперішньому етапі реформування економіки полягає в забезпеченні безперервного, збалансованого і стабільного обігу грошей на макро- і мікрорівнях відповідно до потреб та інтересів усіх суб'єктів процесу розширеного відтворення. Через регулювання грошового обігу банківська система має змогу ефективно впливати на всі стадії суспільного життя.

Різноманітні аспекти складної та багатоаспектної проблеми залежності між розвитком банківської системи і динамікою розвитку реального сектору економіки країни висвітлено в працях провідних вчених, зокрема: Дж. Олів'єра, Дж. Гурлі, Е. Шоу, Дж. Тобіна, Дж. Стігліца, Х. Гесе. Аналіз цієї проблематики міститься і в працях російських та українських економістів, а саме О. М. Ковалюка, І. Левиної, С. В. Львовичкіна, С. В. Мочерного, С. В. Науменкова.

Об'єктом дослідження є сукупність відносин між банківським і реальним секторами в ринковій економіці. Саме через ці стосунки і реалізується роль банківської системи в створенні фінансових передумов економічного зростання. У сучасній економічній теорії зв'язок реального сектору і банківської системи досі не визначений однозначно, а її активне вивчення почалося порівняно недавно – від 60-х рр. ХХ ст. До цього багато впливових економістів, зокрема Дж. Робінсон [1], виходили з того, що розвиток банківської системи передуює економічному зростанню в реальному секторі економіки.

Однак цю думку поділяли не всі науковці. Так, Дж. Хікс при аналізі періоду індустріалізації Англії в ХІХ ст. зробив висновок, що банківська система справила істотний вплив на масштаби і темпи індустріалізації [2].

Перші емпіричні дослідження, спрямовані на вивчення залежності темпів економічного зростання від стану банківської системи, вказують на наявність зв'язку між рівнем фінансового та економічного розвитку [3; 4]. Незважаючи на зростання кількості таких досліджень, питання впливу банківської системи на реальний сектор залишається відкритим. Забезпечення ефективного розвитку банківської системи та підвищення її позитивного впливу на реальний сектор вітчизняної економіки передбачає реалізацію адекватних напрямів. Вивчення цього питання і є метою цієї статті.

Банківську діяльність у зазначених напрямках здійснюють 194 зареєстрованих на 1 вересня 2010 р. банків, з яких 176 – діючих. У складі зареєстрованих комерційних банків 52 створені за участю іноземного капіталу, серед яких 20 банків зі 100%-м іноземним капіталом.

Аналіз їхньої діяльності показав, що поліпшення загальної економічної ситуації в Україні позитивно вплинуло на розвиток банківських установ. Зокрема, тільки у 2010 р. порівняно з 2009 р. спостерігалася позитивна динаміка депозитного фонду (14,5%), кредитування (понад 5%), доходів банків (3,2%), намітилась тенденція до поліпшення якості кредитних портфелів банків.

У 2008 р. кредитування української економіки становило 443665 млн. грн., а в 2010 р. – 452851 млн. грн. До позитиву діяльності банківської системи слід зарахувати зростання обсягів довгострокового кредитування: у 2009 р. вони становили 21364 млн. грн., а в 2010 р. – 29874 млн. грн. У 2010 р. зменшилася питома вага проблемних кредитів.

Гроші українських компаній поступово повертаються в банківську систему. За 10 місяців 2010 р. обсяг коштів юридичних осіб у банках збільшився майже на 20% – 139 млрд. грн. Відплив коштів юридичних осіб із банківської системи почався в жовтні 2008 р. Це було пов'язано із відпливом

капіталу за кордон і масову тінізацію бізнесу. Цей процес тривав майже півтора року – до березня 2010 р. Для порівняння: вплив коштів приватних вкладників змінився надходженням на рік раніше – ще в квітні 2009 р. За даними НБУ зовнішня заборгованість корпоративного сектору (небанківські компанії) тільки за перше півріччя 2010 р. збільшилась на 2,5 млрд. дол. США (тобто на 20 млрд. грн.) – майже до 46 млрд. дол. За період кризи компанії вивели із банківської системи 35,5 млрд. грн., або майже третину загального об'єму гривневих залишків, а також 1,3 млрд. дол. (майже 21%) у валюті. Водночас за вісім місяців поточного року (березень–жовтень) у банки повернулися 26,7 млрд. грн. і 300 млн. дол. США. Таким чином, можна зробити висновок про позитивну динаміку та доволі високі темпи зростання змін.

Наведені дані підтверджують позитивність впливу банків на розвиток реального сектору економіки. Разом із цим слід зазначити, що вітчизняна банківська система залишається вразливою до зовнішніх кризових явищ. Найбільшим ризиком для банків України в найближчі роки, який може негативно впливати на рівень фінансової стабільності, капіталізацію банків та ефективність їхньої діяльності, залишається ризик зміни валютних курсів, що зумовлено значним обсягом кредитного портфеля в іноземній валюті (41%), а також зобов'язань (38%). Високим залишатиметься кредитний ризик, зумовлений високими темпами зростання кредитного портфеля та його високою часткою в активах (69%), наявністю значної кількості неплатоспроможних підприємств. До значущих слід віднести також ринковий ризик, зокрема ризик зміни процентної ставки. Реальність загрози виникнення наведених вище ризиків значно знижує активність вітчизняних банків у здійсненні інвестиційної діяльності, її спрямованості на забезпечення ефективного розвитку суб'єктів господарювання. На теперішній час ця проблема залишається майже невирішеною, про що свідчать такі дані. Відношення кредитів до ВВП в Україні становить приблизно 9–14% (у різні періоди), тоді як у країнах Центральної Європи (зокрема Чехії, Угорщині, Польщі) – 40–60, а в розвинених індустріальних – 120% (і це при тому, що обсяг вітчизняного ВВП є надзвичайно низьким). Вклади населення України до ВВП не перебільшують 6–7% (5,5 млрд. грн.), тоді як, за оцінками різних експертів (зокрема Національного банку), в руках зосереджено 6–9 млрд. дол. і від 10 до 12 млрд. грн. Таким чином, можна зробити висновок, що показники розвитку фінансового сектору в Україні вкрай низькі, а банківська система поки що не змогла стати могутньою, консолідованою силою та ефективним акумулятором фінансових ресурсів і генератором економічного зростання. Більш того, нинішній стан ринку позичкових капіталів описується поняттям "системна криза". Глибинні причини кризи банківської системи загальновідомі: це дефіцит торговельного і платіжного балансу, гостра бюджетна криза, низька прибутковість державних цінних паперів, вплив світових ринкових катаклізмів, значні політичні ризики та ін. Суттєвий вплив мають внутрішні причини та ризики: неефективне управління активами і ризиками за кредитними та інвестиційними портфелями, необґрунтоване забезпечення кредитів, відсутність належної конкуренції, слабка система внутрішнього контролю і банківського нагляду, фінансові махінації і корупція, дефіцит кваліфікованих кадрів, незадовільний стратегічний і фінансовий менеджмент.

Основним традиційним джерелом зовнішнього фінансування виступають банківські кредити. Звичайно, весь обсяг кредитних операцій не можна віднести до інвестиційної діяльності банків, проте кредитування суб'єктів господарської діяльності в частині придбання основних фондів, землі, виконання будівельно-монтажних і науково-дослідних робіт цілком слушно можна зарахувати до інвестицій в національну економіку.

Однією з основних проблем, що зменшують інвестиційний потенціал банківської системи є фактична відсутність довгострокових фінансових ресурсів. Для підвищення рівня зацікавленості населення щодо вкладання коштів на тривалі терміни банкам потрібно гнучко управляти процентними ставками за депозитами фізичних осіб. Зокрема, ставки за довгостроковими депозитами в даному випадку мають забезпечувати отримання вищого доходу, ніж за короткостроковими. Для забезпечення інвестиційної активності банків важливо також підвищити гарантії доходності за довгостроковими вкладками у разі вимушеного їхнього вилучення вкладником. До останнього часу при достроковому отриманні вкладу банки здебільшого обумовлювали і здійснювали виплату доходу не за встановленою високою процентною ставкою, а за ставкою, характерною для поточного рахунку. В теперішніх умовах доцільним буде встановлення прогресивної шкали виплати доходу залежно від фактичного терміну зберігання вкладу в банку.

Важливою проблемою для банків є визначення обсягу довгострокових ресурсів, які можна спрямувати в кредитно-інвестиційну діяльність. Багато зарубіжних банків користуються так званим коефіцієнтом трансформації, який визначає частку короткострокових вкладів, що може бути спрямована в довгострокові вкладення.

В реальних умовах, пов'язаних із високим ризиком відпливу коштів із вкладних рахунків, необхідно проводити коригування обсягів, що спрямовуються у довгострокові вкладення, з урахуванням величини вказаного ризику. Цей підхід, який може бути застосований при реалізації депозитної, процентно-цінової, кредитно-інвестиційної стратегії, сприятиме повнішому використанню наявного потенціалу і збільшенню обсягів довгострокових вкладень у реальний сектор економіки.

Незважаючи на те, що в банківській системі України сконцентровано значні ресурси (понад 220,3 млрд. грн.), кредитування підприємств у значних обсягах проводиться надзвичайно рідко. Загалом, банки займають здебільшого очікувальну позицію, побоюючись неповернення вкладених у реальний сектор ресурсів. Слід зазначити, що останнім часом означилась тенденція до надання довгострокових кредитів, зокрема, протягом 2010 р. їхні обсяги зросли на 23,8%. Однак такі кредити надає обмежене коло банків, і тільки тим підприємствам, які мають стабільний фінансовий стан і вкладають прибуток у модернізацію виробничих фондів.

Одним зі шляхів вирішення цієї проблеми може стати формування гнучкої та ефективно функціонуючої системи взаємозв'язків між банківськими установами та підприємницькими структурами, яка дає змогу встановити відповідність як між обсягами потрібних та наявних кредитно-інвестиційних ресурсів, так і їхньою структурою. Проблема полягає в тому, що великі банки, які виступають основними акумуляторами грошових ресурсів, не мають змоги організувати повноцінну кредитно-інвестиційну діяльність з великою кількістю середніх і малих підприємств, які здійснюють інвестування. У зв'язку з цим виникає проблема активізації використання потенціалу малих та середніх банків з урахуванням дискретного характеру наявних у нього кредитних та інвестиційних ресурсів.

Однак вирішення проблем активізації інвестиційної діяльності неможливе без трансформації податкової системи. На підтвердження цих слів видається цікавою теза Володимира Лавренчука, голови правління "Райффайзен Банк Аваль": "Податковий кодекс передбачає скорочення в 2011 р. максимального розміру резервування під проблемні кредити, котрі можна віднести на валові витрати, із сьогоднішніх 40% до 30% і до 20% – 2012 р., як наслідок, іноземні інвестори, які добросовісно підтримують капіталізацію своїх дочірних банків, змушені платити податки з капіталу". Отже, потрібно внести зміни щодо гармонізації фінансового та податкового обліку.

Беручи до уваги високу інвестиційну місткість української економіки, необхідність стимулювання відтворювальних процесів і створення сприятливого інвестиційного клімату в Україні, потрібно запровадити комплекс спеціальних заходів стимулюючого характеру для банків, які здійснюють інвестиційне кредитування, включаючи надання пільг в оподаткуванні їхньої діяльності.

Поряд із нормалізацією процесів оподаткування, система державної підтримки інвестиційної діяльності банків може бути реалізована шляхом виділення грошових коштів, надання гарантій та створення режиму максимального сприяння з боку виконавчих органів влади та центрального банку.

Однією із форм стимулювання процесів інвестування банками реального сектору економіки має стати повна або часткова компенсація банкам процентних ставок за кредитами. Слід зазначити, що завдяки прогресивним перетворенням і значній концентрації капіталів банківський сектор сприяв розвитку української економіки. У трансформаційному процесі банки значно більше просунулися вперед, ніж інші фінансові установи. Разом із цим, щоб відповідати вимогам та викликам сьогодення, процес запровадження змін у банківському секторі має бути неперервним. Особливого значення набувають питання пошуку специфічних форм забезпечення потреб реального сектору економіки банківськими установами, пристосування їх до вимог вітчизняної економіки. У країнах із розвинутою ринковою економікою важливе місце займають спеціалізовані банки. Найбільшу зацікавленість для України становлять інвестиційні банки, основними напрямками діяльності яких є: надання інвестиційних кредитів, участь у проектному фінансуванні; вкладення в державні та корпоративні цінні папери, участь у капіталі фінансових і нефінансових корпорацій; брокерська діяльність на вторинному ринку цінних паперів; участь в управлінні взаємними фондами та виконання обов'язків фінансових менеджерів для пенсійних фондів, надання послуг із формування управління інвестиційними портфелями; управління іпотекою, венчурним капіталом; діяльність як фінансових агентів при реструктуризації бізнесу через злиття і поглинання; надання консалтингових, інформаційно-аналітичних та депозитарно-кастодіальних послуг у сфері інвестиційного бізнесу. Українським банкірам слід орієнтуватись на створення інвестиційних банків нового типу, основні риси яких: глобальний характер діяльності й наявність значних обсягів вільного власного капіталу, що дає змогу здійснювати масштабні угоди в різних країнах світу; широкий спектр інвестиційних послуг. Головними напрямками розвитку ринку

інвестиційних послуг при цьому стають концентрація капіталу та фінансового впливу в банківській сфері й, відповідно, формування глобальної олігополії. У світовій практиці за останні роки весь інвестиційний ринок (97%) виявився поділеним між двадцятьма провідними інвестиційними банками, з них 77% ринку припадає на перших десять банків, питома вага яких 1990 р. була вдвічі меншою.

До потенційних джерел формування капіталу вітчизняних інвестиційних банків можна зарахувати: довгострокові кредити Національного банку України, що надаються в порядку рефінансування; кошти НБУ, що вкладаються в статутний капітал інвестиційних банків; субсидії місцевих і регіональних програм розвитку; кошти державного та місцевих бюджетів, призначені для кредитування інвестиційних проектів і програм; довгострокові кредити інших банків; спеціальні емісії державних та регіональних цінних паперів; заощадження населення; кошти вітчизняних і зарубіжних інвесторів – підприємницьких структур.

Враховуючи специфіку становлення реального сектору вітчизняної економіки, слід вказати на особливу роль малих і середніх банків в обслуговуванні та задоволенні його потреб. Найбільш рельєфно функції і завдання малих та середніх банків можуть проявлятися на регіональному рівні. Передусім слід виділити депресивні регіони та слаборозвинені території, де розвиток малих і середніх банків може сформувати сприятливу ситуацію для успішного вирішення соціально-економічних проблем їхнього розвитку. Отже, практична реалізація цього напряму в розвитку банківського сектору може позитивно вплинути на розвиток регіонів, але водночас потрібно створити сприятливі умови, включаючи запровадження пільг при формуванні банків у депресивних регіонах.

Суттєвим фактором у підвищенні ефективності функціонування банківського сектору вітчизняної економіки слід вважати повернення довіри населення до українських банків та розширення асортименту банківських продуктів і послуг для фізичних осіб. Світова практика показує, що заощадження приватного сектору стають важливим джерелом фінансування не лише інвестицій у виробничому секторі, а й дефіциту державного бюджету в періоди депресій національного виробництва, що є вагомим чинником економічного зростання.

Розміщення державних боргових зобов'язань у приватному секторі дає змогу уряду неемісійним шляхом отримувати відносно дешеві кошти, необхідні для виконання своїх функцій. Практика українського боргового менеджменту показує, що основною частиною державного боргу (близько 70%) володіє Національний банк України. Залучення заощаджень приватного сектору на довгостроковій основі фактично не відбувається. Змінити цю ситуацію можна шляхом вироблення нових ефективних методів роботи із залучення та ефективного розміщення заощаджень домашніх господарств.

Забезпечення ефективного розвитку банківської системи та підвищення її позитивного впливу на реальний сектор вітчизняної економіки передбачає реалізацію таких напрямків.

1. Підвищення рівня капіталізації банків шляхом:

- забезпечення сприятливих умов для припливу капіталу в банківську систему;
- посилення вимог до рівня достатності капіталу банків;
- поліпшення якості активів;
- посилення роботи щодо повернення банкам проблемної заборгованості;
- підвищення дохідності банків, у тому числі за рахунок розширення спектру безризикових послуг;
- оптимізації структури витрат банків, зокрема в частині скорочення операційних та адміністративних витрат.

2. Удосконалення системи управління ризиками та внутрішнього контролю за банківською діяльністю, що потребує:

- запровадження в банках процедур виявлення, моніторингу та контролю всіх ризиків, властивих банківській діяльності, та їхнє планування на випадок непередбачуваних ситуацій;
- проведення роботи щодо підготовки кваліфікованих спеціалістів з питань ризик-менеджменту.

3. Поліпшення якості корпоративного управління в банках шляхом:

- підвищення відповідальності власників банку за його діяльність;
- розширення функцій членів спостережної ради банку та посилення вимог до їхньої кваліфікації і ділової репутації;
- підвищення статусу і ролі служб внутрішнього аудиту та ризик-менеджменту.

4. Удосконалення практики регулювання та нагляду за банківською діяльністю шляхом:

- впровадження нагляду на основі оцінки ризиків;
- впровадження нагляду на консолідованій основі;

- орієнтації переважно на засоби превентивного контролю за банківською діяльністю та раннє попередження порушень;
 - посилення контролю за операціями зі спорідненими особами та власниками істотної участі банку;
 - оптимізації порядку реєстрації філій банків та процедур ліцензування банківських операцій;
 - удосконалення інформаційно-аналітичної бази банківського нагляду відповідно до потреб здійснення ефективного нагляду та регулювання діяльності банків;
 - забезпечення ефективної взаємодії органів банківського нагляду з іншими державними наглядовими органами;
 - розвитку співробітництва з міжнародними організаціями та центральними банками інших держав у сфері банківського нагляду.
5. Забезпечення прозорості функціонування банківської системи та банківської діяльності шляхом:
- посилення вимог до змісту і форми оприлюднення банками річної та проміжної фінансової звітності;
 - посилення відповідальності керівництва банків за достовірність та своєчасність звітності, а також за достовірність реклами.

Література

1. *Arestis P. Post-Keynesian Theory of Money, Credit and Finance / P. Arestis // Post-Keynesian Monetary Economics : New Approaches to Financial Modelling. – Aldershot : Hants Press, 1988. P. 41–71.*
2. *Eichner A. S. A Theory of the Determination of the Mark-Up Under Oligopoly / A. S. Eichner // Economic Journal. – 1973. – Vol. 83. – P. 1184–1200.*
3. *Hicks J. R. A Theory of Economic History / J. R. Hicks. – Oxford : Clarendon Press, 1969. – 181 p.*
4. *Goldsmith R. W. Financial Structure and Development / R. W. Goldsmith. – New Haven : Yale University Press, 1969. – 561 p.*
5. *McKinnon R. I. Money and Capital in Economic Development / R. I. McKinnon. – Washington : Brookings Institution Press, 1973. 184 p.*
6. *Minsky H. P. Stabilizing an Unstable Economy / H. P. Minsky. – New Haven : Yale University Press, 1986. – P. 210.*
7. *Robinson J. The Generalization of the General Theory / J. Robinson // The Rate of Interest and other Essays. – London : Macmillan Press, 1952. – P. 29–53.*
8. *Львовичкін, С. В. Фінансовий механізм макроекономічного регулювання / С. В. Львовичкін // Фінанси України. – 2000. – № 12. – С. 21–28.*
9. *Онишко С. Оцінки якості зростання економіки України / С. Онишко // Проблеми економіки. – 2003. – № 5. – С. 9–14.*
10. *Тодаро М. Экономическое развитие / М. Тодаро. – М. : ЮНИТИ, 1997. – 671 с.*
11. *Томас В. Якість економічного зростання / В. Томас, М. Дайламі та ін. ; пер. з англ. – К. : Основи, 2002. – 350 с.*